

Jos Gabriëls

DE MAN
MET DE
WITTE
TULBAND

•

Roestam
de Mammeluk,
de oosterse bediende
van Napoleon

Boom - Amsterdam

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt dankzij financiële bijdragen van de Stichting Daendels, het Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis en Cultuur, het dr. Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds en de Gravin van Bylandt Stichting.

Afbeelding voorkant omslag: *Roestam de Mammeluk*. In opdracht van Roestam vervaardigd schilderij door Jacques-Nicolas Paillot de Montabert, tentoongesteld op de *Salon* van 1806. Musée de l'Armée, Parijs.

Afbeelding achterkant omslag: *Napoleon wordt bij zijn bezoek aan Brugge ontvangen door burgemeester Karel Aeneas baron De Croeser op 11 juli 1803* (gedeelte). In opdracht van De Croeser vervaardigd schilderij door de Belgische kunstenaar Joseph-Denis Odevaere uit 1807. Stadhuis van Brugge. Links van Napoleon is Roestam zichtbaar, die het paard van de eerste consul bij de teugels houdt.

Ontwerp omslag en binnenwerk: Mijke Wondergem
Verzorging binnenwerk: Peter Tychon
Lithografie: Fred Vermaat

© 2023 Jos Gabriëls | Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl.

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

ISBN 9789024432981
NUR 680

www.boom.nl

Inhoud

PROLOOG

- 1 **Dienaar en heer** 11
  - Een asymmetrische relatie 13
  - Bedienden van naam 16
  - Roestam, de lijfknecht van Napoleon 19
  - Roestams *Souvenirs* 23

EEN ONTMOETING IN EGYPTE

- 2 **Van Corsica naar Caïro: Napoleon Bonaparte** 33
  - Corsica of Frankrijk? 35
  - De lokroep van het Oosten 42
  - In zijn verovering gevangen 49
- 3 **Van de Kaukasus naar Caïro: Roestam Raza** 57
  - Een Kaukasische jeugd 59
  - In dienst van Sâlih Bey 62
  - In dienst van sjeik al-Bakrî 71

DE SCHADUW VAN NAPOLEON

- 4 **In dienst van de eerste consul** 85
  - Een vreemdeling in Parijs 86
  - Een presidentiële hofhouding 89
  - Tussen persoonlijke dienst en uiterlijk vertoon 99
- 5 **In dienst van de keizer** 111
  - Een keizerlijke hofhouding 111
  - Ten paleize 117
  - Op jacht 126
  - Op reis 132
  - Te velde 148

ROESTAM EN DE ANDEREN

- 6 In de gunst van zijn meester** 161
  - Een man afhankelijk van lijfknechten 162
  - Geld en geschenken 167
  - Genegenheid en gewelddadigheid 172
- 7 Meerderen en gelijken** 183
  - Meerderen: Napoleons verwanten 184
  - Meerderen: hofdignitarissen 188
  - Meerderen: legerofficieren 194
  - Gelijken: dienstpersoneel 201
  - Gelijken: Roestams verwanten 209

ROESTAM NA NAPOLEON

- 8 Gescheiden wegen** 221
  - Het drama van Fontainebleau 222
  - In schande gedompeld 232
- 9 Een teruggetrokken bestaan** 241
  - Parijs: verdacht en veracht 242
  - Dourdan: 'Papa Tam' 250

ANDERE MAMMELUKKEN

- 10 Exotische bedienden** 261
  - De 'goede' Ali 263
  - De 'kwade' Ali 272
  - Echte lijfmammelukken: Petrous en Mirza 276
  - Pseudo-lijfmammelukken: van Salomo tot Othello 282
- 11 Exotische militairen** 293
  - Woestijnruiters in het Franse leger 297
  - Slinkende gelederen 301
  - De prijs van pracht en praal 304
  - Bewonderd en berucht 310
  - Het Mammelukkenkorps na Napoleon 320

ROESTAMS REPUTATIE

12 De gulden legende 329

Het beeld van Roestam: beschrijvingen 330

Het beeld van Roestam: portretten 338

Roestam in beeld: schilderijen 343

13 De zwarte legende 361

De handlanger in het kwaad beschreven: pamfletten 362

De metgezel van het kwaad verbeeld: karikaturen 366

EPILOOG

14 Mammelukomanie 379

Exotisme als mode 380

Exotisme als propaganda 384

Exotisme als mythe 390

Noten 405

Bijlagen

A Roestams plaats in de keizerlijke hofhouding 478

B De residenties van Napoleon in de omgeving van Parijs 479

C De aan- en afwezigheid van Napoleon en Roestam in Parijs en omgeving (1804-1814) 480

D Schilderijen waarop Roestam is afgebeeld (1806-1815) 482

Geraadpleegde literatuur 491

Illustratieverantwoording 503

Index op persoonsnamen 505

Woord van dank 518

Voor Janet
(1960-2012)
Jamais loin de mes pensées

Proloog

< 1a *Napoleon en zijn dienstpesso-
neel te velde*. Boekillustratie door
Jacques Onfroy de Bréville (pseud.
Job) uit 1921. De weergegeven
scène is gesitueerd op het eiland
Lobau in de Donau tijdens de veld-
tocht tegen Oostenrijk in 1809.

1 Dienaar en heer

---

*Koningen en bedienden worden alleen bij hun voornaam genoemd.
Ziedaar de twee uitersten van de samenleving.*

Arthur Schopenhauer¹

‘Voor een kamerdienaar bestaat er geen held’, luidt het gezegde. Het is een oude uitdrukking, zo oud zelfs dat niet met zekerheid is vast te stellen wie haar voor het eerst heeft gebruikt.² Meestal gunt men de eer aan madame Bigot de Cornuel, die in de tweede helft van de zeventiende eeuw een literaire salon hield in Parijs.³ Over de betekenis van dit aforisme bestond echter lange tijd wel overeenstemming. Door zijn voortdurende aanwezigheid in de naaste omgeving van de Grote Man en door daarbij ook diens intieme leven te delen, bevindt de lijfknecht zich in een unieke positie. Bij het vervullen van zijn taken krijgt hij immers te maken met de gewone, alledaagse mens die achter de heldenfaçade schuilt. Hij ziet de held op pantoffels, met al zijn verborgen eigenaardigheden en tekortkomingen: gierig en opvliegend, drankzuchtig en overspelig, kleingeestig en jaloers, gekweld door slapeloosheid en depressies, lijdend aan kiespijn, likdoorns en diarree; hij hoort hem snurken, boeren en winden. Met andere woorden, vanwege deze geprivilegieerde blik zou aan het oordeel van de persoonlijke bediende over de Grote Man meer betekenis moeten worden toegekend dan aan dat van de officiële geschiedschrijving. Of zoals de Franse filosoof Voltaire het in 1764 verwoordde:

Indien men Suetonius zou kunnen confronteren met de kamerbedienden van de [door hem beschreven] twaalf Romeinse keizers, denk je dan dat die het altijd met hem eens zouden zijn? En, bij verschil van mening, wie zou er dan niet meer waarde hechten aan de bedienden dan aan de historicus?⁴

Ook de Britse schrijver en criticus Samuel Johnson wees eind achttiende eeuw op de betekenis van de lijfknecht voor een vollediger en daarvoor waarheidsgetrouwer beoordeling van een held:

Men krijgt meer inzicht in het ware karakter van een man door een kort gesprek met een van zijn bedienden dan door een formeel en onderbouwd levensverhaal, dat begint met zijn stamboom en eindigt met zijn begrafenis.⁵

Deze ‘positieve’ uitleg van het aforisme onderscheidt twee levenssferen: een publieke, waarin de held zich steeds als held vertoont, en een private, waarin de held een wezen van vlees en bloed is. Dat de lijfknecht kennis heeft van diens menselijke kanten, betekent overigens geenszins dat hij zijn meester daardoor niet als held zou zien. Hiervan is wel sprake in de ‘negatieve’ interpretaties van het gezegde, die vanaf het begin van de negentiende eeuw opgeld deden.⁶ De bekendste is afkomstig van de Duitse filosoof Georg Wilhelm Friedrich Hegel, die in 1807 betoogde dat er voor een kamerdienaar geen held bestaat om de doodeenvoudige reden dat deze nu eenmaal een kamerdienaar is. Hij heeft niet met zijn meester te maken als held, maar als iemand die hij dag in dag uit terzijde staat bij zijn banale persoonlijke bezigheden.⁷ De lijfknecht neemt dus niet – zoals in de ‘positieve’ interpretatie – een bevoorrechte, inzicht gevende plaats in, maar verkeert juist in een bekrompen, het zicht belemmerende positie.

Johann Wolfgang von Goethe en Thomas Carlyle delen Hegels standpunt, maar leggen elk andere accenten. De Duitse literator betoogde in 1809 dat er voor een kamerdienaar geen held bestaat, omdat een held alleen door een andere held herkend en erkend kan worden. De lijfknecht beschikt daarvoor niet over de intellectuele en psychologische vermogens; zijn blikveld reikt niet verder dan zijn eigen kleine wereldje. Volgens Goethe heeft hij alleen zicht op ‘zijns gelijken’, wat hem dan wel weer in staat stelt andere kamerdienaren op hun waarde schatten.⁸

Carlyle bleef in 1841 dichter bij Hegels interpretatie. Voor de Britse historicus is een held, zijn tekortkomingen ten spijt, vierentwintig uur per dag een held, zowel in de publieke als in de private sfeer. De kamerdienaar is echter niet in staat om de permanente grootheid van de Grote Man te onderkennen, zelfs niet wanneer hij er met zijn neus

bovenop staat. Zodra deze zijn kroon en zwaard heeft verwisseld voor een slaapmuts en een tandenstoker, heeft hij voor hem ook zijn heldenstatus afgelegd. De reden is zijn mentaliteit, zijn ‘gemene knechten-ziel’ (*mean valet-soul*), die zijn blik vervormt.⁹

EEN ASYMMETRISCHE RELATIE

Vanouds was de relatie tussen meester en dienaar gecompliceerd. Al snel vallen hierbij aanduidingen als ‘symbiotisch’ en ‘paradoxaal’, omdat beiden van elkaar afhankelijk waren, maar zij elk hun eigen opvattingen hadden over de aard en het doel van de dienstbetrekking, die niet per definitie samenvielen. Sterker nog, de veronderstellingen en verwachtingen van de heer en de behoeften en drijfveren van de knecht konden nogal eens botsen.¹⁰ Het fundamentele kenmerk van de relatie was echter de asymmetrie door de ongelijkheid die tussen hen bestond. Bedienden waren immers wat geboorte, positie en opleiding betreft de mindere van hun heer.

In de overgang van achttiende naar negentiende eeuw kreeg echter een nieuwe ontwikkeling haar beslag, waarbij de eeuwenoude patriarchale relatie tussen dienaar en meester plaatsmaakte voor een contractueel vastgelegde arbeidsverhouding met een vast en regelmatig uitbetaald loon.¹¹ Zodra heer en knecht zich als werkgever en werknemer tot elkaar gingen verhouden, veranderde eveneens de manier waarop men elkaar bejegende. Niet langer beschouwden de meesters hun bedienden als afhankelijke, kinderlijke wezens die geheel aan hun gezag waren onderworpen, voor wier materieel en moreel welzijn zij verantwoordelijk waren en die hun daarom als vanzelfsprekend gehoorzaamheid en trouw verschuldigd waren.¹² Met het verdwijnen van de autoritair-patriarchale verhouding gingen de werkgevers hun dienstpersoneel behandelen als volwassen individuen, die respect en waardering verdienden.¹³ Of zoals Goethe het omschreef: ‘Ik probeer iedere ondergeschikte op het hem toegemeten terrein vrij te laten bewegen, opdat ook hij zich ervan bewust is een mens te zijn’.¹⁴

Omstreeks 1800 werkten er in de vorstelijke paleizen en in de huizen van de adel en *haute bourgeoisie* een grote verscheidenheid aan dienaren. Wanneer we ons tot de mannelijke personeelsleden beperken, dan varieerde dit van de allernederigsten zoals de staljongens, koksmaatjes en parketboenders tot de in livrei gestoken lakeien, koetsiers

en rijknechten. De eerstgenoemden kwamen zelden of nooit in contact met hun meester; zij verrichtten hun nederige taken in het verborgene. Laatstgenoemden zagen hun meester daarentegen wel geregeld wanneer zij hem aan tafel bedienden, per rijtuig vervoerden of te paard begeleidden, maar van persoonlijk contact was geen sprake. Zo zij al werden opgemerkt door de vorst of de heer des huizes dan was er hooguit sprake van een bevel, een kort woord van waardering, een reprimande of een veelzeggende blik dan wel dito knikje.

Geheel anders was dit bij de *valets de chambre* of kamerdienaren. Hun specifieke taak was het hun meester te assisteren bij zijn persoonlijke bezigheden vanaf het moment dat hij 's ochtends opstond totdat hij zich 's avonds te ruste legde. Om die reden hadden de kamerdienaren als enigen onder het lagere dienstpersoneel directe toegang tot de slaapkamer en andere privévertrekken van hun heer. Daar zorgden zij voor zijn kleding en schoeisel, en hielpen hem bij het baden, scheren en aan- en uitkleden. Overdag brachten zij hem in kabinet of salon het middagmaal en een versnapering tussendoor. Meestal wachtten zij op roepafstand in nevenvertrekken, waar zij soms ook de nacht doorbrachten.¹⁵ Door de aard van hun werkzaamheden kwamen de kamerdienaren veelvuldig in direct contact met het lichaam en de lichamelijke functies van hun meester: zo zagen zij hem naakt in de badkuip, ruimden zijn bezwete ondergoed op en leegden zijn nachtspiegel.¹⁶ Het woord 'lijfknecht' is daarom zo'n passend Nederlands equivalent van *valet de chambre*, omdat het juist deze fysieke intimiteit tot uiting brengt.

Door de voortdurende nabijheid raakte de kamerdienaar niet alleen vertrouwd met het lichaam van zijn meester, maar ook met al diens gewoonten en eigenaardigheden, terwijl hij door de gesprekken die hij bewust beluisterde of toevallig opving, deelgenoot was van geheimen.¹⁷ Deze omstandigheid had altijd al – zeker bij een langdurig dienstverband – een grote mate van wederzijdse confidentialiteit bevorderd. Enerzijds kon de heer zijn lijfknecht tijdens hun dagelijks samenzijn gemakkelijk in vertrouwen nemen, hem verzoeken om informatie over iets of iemand in te winnen of hem medeplichtig maken aan amoureuze avonturen of buitenechtelijke escapades. Anderzijds bood deze nabijheid de kamerdienaar de gelegenheid zijn meester om raad, een gunst of financiële bijstand te vragen.¹⁸

1b Dienaar en heer: *Napoleon tijdens de slag bij Austerlitz op 2 december 1805 (gedeelte)*. Ongedateerde aquarel met potlood toegeschreven aan Carle Vernet. In particulier bezit. Op de achtergrond is de oosterse bediende Roestam zichtbaar, die Napoleons paard bij de teugels houdt.

HOOFDSTUK 1

Het ontstaan van de nieuwe, meer egalitaire werkgever-werknemerrelatie versterkte deze wederzijdse vertrouwelijkheid. De meester kreeg oog voor het privéleven van zijn lijfknecht en toonde zich begaan met diens persoonlijke zorgen en problemen. Nu deze als een weliswaar niet gelijk, maar wel gelijkwaardig mens werd gezien, kon hij genegenheid voor hem koesteren en met vriendelijkheid behandelen. Deze houding versterkte de toewijding en trouw van de kamerdienaar, die traditiegetrouw toch al zeer groot waren geweest wegens de gedeelde intimiteit. Toen ijver en aanhankelijkheid binnen de nieuwe contractverhouding niet langer vanzelf spraken, kon de heer het echter des te meer waarderen wanneer zijn lijfknecht hiervan blijk gaf.¹⁹

BEDIENDEN VAN NAAM

De bijzondere relatie tussen een meester en zijn persoonlijke bediende heeft altijd tot de verbeelding gesproken. Het dienstverband dat twee personen uit verschillende klassen dagelijks tot innige nabijheid bracht, hun wederzijdse afhankelijkheid bij vaak uiteenlopende verwachtingen en motieven, en de genegenheid, toewijding en trouw die hiervan het gevolg konden zijn, heeft in de loop der tijd talrijke auteurs van romans, toneelstukken en filmscripts geïnspireerd. Zo zijn daar ‘Figaro’ en ‘graaf Almaviva’, de hoofdfiguren uit de toneeltrilogie (1775, 1784, 1792) van Pierre de Beaumarchais. ‘Passepartout’ is de Franse bediende van de Britse aristocraat ‘Phileas Fogg’ in *Le tour du monde en quatre-vingts jours* (1872) van Jules Verne. En de ultieme verbeelding van de lijfknecht is ‘Jeeves’, die samen met zijn werkgever, de jonge Londense gentleman ‘Bertie Wooster’, tussen 1915 en 1974 de hoofdrol vervult in de humoristische romans en verhalen van P.G. Wodehouse. In literaire werken als deze worden uiteenlopende aspecten van de meester-knechtrelatie beklemtoond, en op grond hiervan zijn zelfs verschillende typen dienaars te onderscheiden. Van dergelijke varianten is ook sprake bij de bijzondere dienstverbanden die ons uit de geschiedenis zijn overgeleverd. Een korte rondgang langs enkele Grote Mannen en hun lijfknechten moge dit duidelijk maken.

Van de monarchen met bekende kamerdienaars moeten zeker de Pruisische koning Frederik de Grote met Michael Gabriel Fredersdorf, de Britse koningin Victoria met John Brown, en de Oostenrijkse keizer Frans Jozef met Eugen Ketterl worden genoemd. Staatslieden met per-

soonlijke bedienden van naam zijn onder anderen de Amerikaanse president George Washington met William Lee, de Franse revolutionaire politicus Honoré-Gabriel de Mirabeau met Legrain, de Italiaanse dictator Benito Mussolini met Quinto Navarra, en de Britse minister-president Winston Churchill met zijn lijfwacht Walter Thompson. Tot de kunstenaars en geleerden die in nauwe betrekking tot hun lijfknechten stonden, behoren de Britse literator Samuel Johnson met Francis Barber, de Duitse filosoof Immanuel Kant met Martin Lampe, Goethe met Carl Wilhelm Stedermann, de Britse dichter lord Byron met William Fletcher en de Franse romanschrijver Marcel Proust met zijn huishoudster Céleste Albaret. Deze dienaren zijn om uiteenlopende redenen uit de schaduw van hun beroemde meesters getreden. Enkelen hebben de herinneringen aan hun diensttijd opgeschreven of laten opschrijven.²⁰ Van anderen werd de relatie met hun beroemde meester al door tijdgenoten als bijzonder beschouwd.²¹ Een drietal lijfknechten sprak zelfs zozeer tot de verbeelding dat zij eigen biografieën in boekvorm hebben kregen.²²

Het merendeel van deze dienstverbanden kenmerkt zich door opmerkelijke trouw en toewijding van de dienaren en grote genegenheid en medeleven van de meesters. Quinto Navarra bijvoorbeeld voldeed meteen aan het verzoek van Mussolini om weer zijn *cameriere* te worden toen laatstgenoemde uit gevangenschap was bevrijd en aan het hoofd was geplaatst van een Duits marionettenregime in Noord-Italië. Warme gevoelens vielen de twee zwarte lijfknechten ‘Frank’ Barber en ‘Billy’ Lee ten deel: zij werden door respectievelijk *doctor* Johnson en George Washington op traditioneel-patriarchale wijze met vaderlijke liefde en zorg omgeven.²³ In het geval van Frederik de Grote en Frederisdorf en van koningin Victoria en John Brown zou er sprake zijn geweest van een liefdesrelatie, mogelijk van seksuele aard.

De meeste genoemde lijfknechten stonden hun heer al gauw zo’n tien, twintig jaren terzijde. De aard van hun diensttijd kon overigens nogal verschillen. Voor sommigen, zoals Barber, Lampe, Ketterl en Albaret, was het een routineus en daardoor monotoon bestaan. Voor anderen betekende het dienen van een beroemde meester een leven vol afwisseling, avontuur en gevaar. Dit gold allereerst voor William Lee, die niet van Washingtons zijde week op zijn veldtochten tijdens de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog. De bangelijke en tobberige

William Fletcher volgde de grillige Byron op diens vele buitenlandse reizen, waarbij hij vele ongemakken – waaronder een bijna-scheepsramp – moest doorstaan. Walter Thompson, ten slotte, had als taak de roekeloze Churchill dag en nacht, thuis en op reis, te beschermen tegen alle mogelijke vijanden die het op zijn leven hadden gemunt. Voor zowel Fletcher als Thompson had dit ongeregelde bestaan in de voortdurende nabijheid van de Grote Man nadelige gevolgen voor hun privélevens en ging dit ten koste van hun huwelijk.

De verhouding tussen meester en knecht was niet in alle gevallen harmonieus. Legrain en graaf de Mirabeau hadden geregeld aanvaringen. Fletchers ruzies met lord Byron liepen tot driemaal toe zo hoog op dat hij werd ontslagen, waarna hij weer werd aangesteld. Kant, bij uitstek een man van vaste gewoonten, moest zich met veel pijn in het hart na veertig jaar ontdoen van zijn kamerdienaar Lampe, toen die zich schuldig maakte aan verduistering en alcoholmisbruik. Bovendien begon deze zich tegenover zijn zachtmoedige meester steeds brutaler en aanmatigender te gedragen. Goethe zag zich eveneens genooddakt zijn *Lieblingsdiener* Stadelmann wegens dronkenschap weg te sturen. En ook tussen Frederik de Grote en zijn ‘grand factotum’ Fredersdorf kwam het tot een breuk wegens, naar verluidt, financiële onregelmatigheden.

Verscheidene lijfknechten dienden hun heer tot aan diens dood, en sommigen bevonden zich zelfs aan het sterfbed, zoals Barber bij Johnson, Legrain bij Mirabeau en Ketterl bij Frans Jozef. Céleste Albaret sloot de ogen van de overleden Proust, zoals hij haar tevoren had verzocht. Fletcher was erbij toen lord Byron in Griekenland zijn laatste adem uitblies en begeleidde diens stoffelijk overschot op de bootreis naar Groot-Brittannië. In het geval van Victoria en John Brown overleefde de koningin haar beminde Schotse *manservant*. Diepbedroefd liet zij op het terrein van kasteel Balmoral een levensgroot standbeeld van hem plaatsten.

Enkele dienaren werden door hun meester in hun testament bedacht. Onder hen was zelfs de ontslagen Lampe, die van Kant alsnog een pensioentje kreeg. Washington kende William Lee niet alleen een levenslange toelage toe, maar bepaalde tevens dat hij als enige van zijn slaven vrij man werd. Een andere zwarte bediende, Francis Barber, werd de belangrijkste erfgenaam van Samuel Johnson, wat aanleiding gaf tot de

nodige ophef. Toen Barber later niettemin in geldnood geraakte, begon hij voorwerpen die zijn beroemde meester hem had nagelaten, aan verzamelaars te verkopen. Op vergelijkbare wijze maakte Ketterl zijn intieme omgang met een Grote Man te gelde. De jaarlijkse toelage die keizer Frans Jozef aan zijn *Leibkammerdiener* Ketterl toekende, werd door de inflatie na de Eerste Wereldoorlog al snel waardeloos. Om aan inkomsten te komen publiceerde hij toen de herinneringen aan zijn diensttijd. Anderen verging het slechter. Stadelmann belandde uiteindelijk in het armhuis van Jena. Fletcher geraakte eveneens aan lager wal en werd opgenomen in een Londens werkhuis.

Ook na de dood van de Grote Man kon diens roem op een dienaar blijven afstralen. Dit ondervond William Lee, die na Washington overlijden op diens landgoed mocht blijven wonen, waar hij als schoenmaker de kost verdiende. Bezoekers bezochten daar graag de trouwe bediende die Washington als geen ander had gekend. En dan was er nog Stadelmann. Toen er in 1844 in Frankfurt een monument voor Goethe werd onthuld, nodigden de autoriteiten diens twintig jaar eerder ontslagen lijfknecht uit als het 'laatste, grote, levende relikwie van de Dichter-Held'. Het contrast tussen de eerbewijzen die hem bij deze gelegenheid te beurt vielen en de ellende van het armhuis waarheen hij moest terugkeren, bleek echter te groot voor Stadelmann, en twee maanden later verhing hij zich aldaar op zolder. Maar ook na zijn overlijden behield Goethe's voormalige dienaar een bijzondere status. Zijn stoffelijk overschot werd namelijk niet – zoals bij zelfmoordenaars gebruikelijk – ter beschikking gesteld aan anatomiestudenten, maar gewoon begraven.²⁴

ROESTAM, DE LIJFKNECHT VAN NAPOLEON

Dit boek vertelt het verhaal van een andere dienaar en zijn heer, die zonder twijfel de beroemdste van allen was: Napoleon Bonaparte. Vijftien jaar lang, van 1799 tot 1814, werd de Franse staatsman en veldheer dagelijks vergezeld door zijn oosterse lijfknecht en lijfwacht Roestam Raza. Toen Napoleon na de verovering van Egypte op de daar heersende Mammelukken terugkeerde naar Frankrijk, besloot hij – als een levende herinnering en om thuis indruk te maken – een inheemse bediende mee te nemen. Dit werd de jonge Mammeluk Roestam, die sindsdien niet meer van zijn zijde zou wijken. Slechts zeer weinigen

1c Dienaar en heer: *Napoleon na de slag bij Ebelsberg op 3 mei 1809* (gedeelte).
Ongedateerd schilderij toegeschreven aan de Poolse kunstenaar Antoni Jan Blank.
In particulier bezit. Op de achtergrond is de oosterse bediende Roestam zichtbaar,
die Napoleons paard bij de teugels houdt. De uitvoering wijst er niet op dat de
schilder de geportretteerden ooit in levenden lijve heeft gezien. Mogelijk is het na
1815 geschilderd.

brachten zoveel tijd met Napoleon door, zowel binnen de paleismuren als daarbuiten, en hadden een vrijwel onbeperkte toegang tot diens intieme leven. Maar was er daarom ook sprake van een innige relatie tussen beiden, van genegenheid enerzijds en toewijding anderzijds? En was de 'lijfmmameluk' zich er eigenlijk van bewust dat hij de Grootste Man van zijn tijd diende? Of bleef dit voor hem verborgen achter de beslomeringen van alledag?

Bij de beantwoording van deze en andere vragen zal de zojuist gemaakte rondgang langs historische meester-knechtduo's ons helpen de